

ХАРАКТЕРИСТИКА ВИДІВ І РОЗМІРІВ ПОКАРАНЬ ЗА ГРУПОВЕ ПОРУШЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

Олійничук Р.П., к.ю.н., викладач

Тернопільський національний економічний університет

Проаналізовано кримінальне законодавство окремих зарубіжних країн щодо санкцій за групове порушення громадського порядку. Визначено схожі види і розміри покарання (стягнення), а також недоліки при формуванні відповідних санкцій за суміжні склади злочинів та інші правопорушення. Запропонована удосконалена модель санкції за групове порушення громадського порядку.

Ключові слова: громадський порядок, групове порушення громадського порядку, кримінально-правова санкція, види та розміри покарань за групове порушення громадського порядку.

Олійничук Р.П. ХАРАКТЕРИСТИКА ВИДОВ И РАЗМЕРОВ НАКАЗАНИЙ ЗА ГРУППОВОЕ НАРУШЕНИЕ ОБЩЕСТВЕННОГО ПОРЯДКА / Тернопольский национальный экономический университет, Украина

Проанализировано криминальное законодательство отдельных зарубежных стран относительно санкций за групповое нарушение общественного порядка. Определены похожие виды и размеры наказания (взыскание), а также недостатки при формировании соответствующих санкций за смежные составы преступлений и другие правонарушения. Предложена усовершенствованная модель санкции за групповое нарушение общественного порядка.

Ключевые слова: общественный порядок, групповое нарушение общественного порядка, криминально-правовая санкция, виды и размеры наказаний за групповое нарушение общественного порядка.

Oliynychuk R.P. DESCRIPTION OF KINDS AND SIZES OF PUNISHMENTS FOR THE GROUP PUBLIC NUISANCE / Ternopil national economic university, Ukraine

The criminal legislation of separate foreign countries in relation to approvals for the group public nuisance is analyzed. The alike kinds and sizes of punishment (penalty) and also failings of forming of the proper approvals for contiguous compositions of crimes and other offences are certain. The improved model of approval for the group public nuisance is offered.

Key words: public peace, group public nuisance, criminal and law sanction, kinds and sizes of punishments for the group public nuisance.

В умовах загострення політичних, соціальних конфліктів у суспільстві, а також при проведенні масових розважальних, спортивних заходів значною мірою зростає ймовірність групового порушення громадського порядку. Кримінальна відповідальність за цей злочин передбачена ст.293 Кримінального кодексу України [5]. З огляду на це, важливе значення має дослідження видів і розмірів покарань за групове порушення громадського порядку з метою оптимізації даної кримінально-правової санкції, особливо в контексті забезпечення безпеки та правопорядку під час проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу відповідно до діючої Концепції (розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2008 р., № 1244) [4].

Дослідженням проблем справедливого покарання винної особи активно займалися О.О. Книженко [1], А.В. Савченко [10], Г.О. Усатий [11], М.І. Хавронюк [12], А.Д. Чернов [13] та ін. Зокрема О.О. Книженко проаналізував вплив кваліфікуючих ознак на межі кримінально-правової санкції [1]. А.В. Савченко приділив значну увагу особливостям встановлення санкцій у своєму комплексному порівняльно-правовому дослідженні кримінального законодавства України та федерального кримінального законодавства Сполучених Штатів Америки [10]. Г.О. Усатий є автором ґрунтовної монографічної роботи щодо кримінально-правового компромісу [11]. Праця М.І. Хавронюка висвітлює результати вивчення нових видів покарань і доцільності їх передбачення в Кримінальному кодексі України [12]. А.Д. Чернов здійснив всебічний і глибокий аналіз динаміки розвитку кримінально-правових санкцій [13]. Поряд із цим, слід зауважити, що малодослідженими залишаються питання оптимізації видів і розмірів покарань за групове порушення громадського порядку – злочин, наслідки якого можуть бути непередбачуваними для громади та суспільства в цілому.

Метою даної статті є аналіз кримінального законодавства окремих зарубіжних країн щодо видів і розмірів покарань за групове порушення громадського порядку, визначення недоліків при формуванні відповідних санкцій за суміжні склади злочинів та інші правопорушення, а також розробка пропозицій щодо удосконалення санкції за групове порушення громадського порядку з урахуванням зарубіжного досвіду.

Покарання людини – це застосування будь-яких неприємних або небажаних для неї заходів у відповідь на її неправильну поведінку, або, іншими словами, система методів і дій, спрямована на формування в індивідуума соціально прийнятної моделі поведінки [12, 405]. Види та розміри покарань за групове порушення громадського порядку визначені санкцією ст.293 Кримінального кодексу (КК) України і є наслідком кримінальної відповідальності осіб, які вчинили цей злочин [5].

Проведений аналіз свідчить про те, що види та розміри покарань за групове порушення громадського порядку в цілому відповідають міжнародній практиці стосовно аналогічного злочину. Однак варто зауважити, що санкція кримінально-правової норми, передбаченої в ст.293 КК України, є більш м'яка в порівнянні з іншими санкціями відповідних норм зарубіжного законодавства країн колишнього СРСР. Результати досліджень кримінального законодавства інших зарубіжних країн свідчать про те, що санкції правових норм за кримінальними кодексами Франції та Ізраїлю, які передбачають відповідальність за групове порушення громадського порядку, є більш суворими в порівнянні з санкцією ст.293 КК України.

Аналіз відповідних санкцій за групове порушення громадського порядку дозволяє відмітити більш альтернативний характер окремих санкцій норм зарубіжного кримінального законодавства. Цілком логічним є передбачення у відповідних санкціях таких альтернативних основних видів покарання, як штраф, арешт і позбавлення волі [6, 55]. Тому, на нашу думку, вказані положення зарубіжного законодавства можуть бути враховані в чинному кримінальному законодавстві.

Слід зазначити, що ефективність покарання залежить від якості побудови кримінально-правової санкції, визначення меж якої має теоретичне та практичне значення. Тому А.Д. Чернов, піддаючи аналізу динаміку розвитку кримінально-правових санкцій, відмітив, що в сучасному кримінальному законодавстві частина санкцій піддалась деформації, з'явилися їхні позитивні та негативні сторони, що, у свою чергу, впливає на ефективність правосуддя [13, 15]. На наш погляд, законодавець при конструюванні кримінально-правових норм повинен чітко передбачити конкретні кримінально-правові санкції, щоб, з однієї сторони, створити базу для законного закріплення покарання, а з іншої – дотриматися вимог принципів індивідуалізації та справедливості покарання.

Одним із законодавчих заходів, направлених на реалізацію принципу справедливості кримінальної відповідальності за групове порушення громадського порядку, є використання альтернативної санкції в ст.293 КК України. Для визначення найбільш оптимальних видів покарання, які необхідно передбачити в санкції ст.293 КК України, ми вважаємо за доцільне порівняти санкції окремих злочинів, суміжних із груповим порушенням громадського порядку. При цьому слід керуватися такими правилами:

- 1) порівняти максимальну та мінімальну межу санкцій, які передбачені в загальній і спеціальній нормах;
- 2) вирішити питання щодо регламентації додаткового покарання в санкції спеціальної норми, якщо таке покарання передбачене в санкції загальної норми чи в іншій нормі, що встановлює відповідальність за суміжний злочин;
- 3) визначитися щодо виду та конструкції санкцій норм [15, 427].

Аналіз санкцій ст.ст.294, 295, 296, 279, 341, 356 КК України та ст.ст.185, 185¹ КУпАП дозволяє визначити певні схожі види та розміри покарання (стягнення), але також свідчить про певні недоліки при формуванні відповідних санкцій. По-перше, слід зазначити, що злочини, передбачені ст.293, ст.295, ч.1 ст.296, ч.1 ст.279 КК України, за ступенем суспільної небезпеки відносяться до протиправних діянь невеликої тяжкості; дії, передбачені ч.2 ст.296 КК України (групове хуліганство), є злочином середньої тяжкості; масові заворушення (ч.1 ст.294 КК України) – тяжким злочином, а дії, передбачені ч.2 ст.294 КК України, – особливо тяжким злочином. По-друге, типовими покараннями за вказані злочини є: штраф, арешт, обмеження волі. Менш поширені такі покарання, як виправні роботи та позбавлення волі.

Щодо встановлення розбіжностей між санкціями вказаних норм і адекватності відповідних покарань, зазначимо, що ст.295 КК України передбачає відповідальність за заклики до

вчинення дій, що загрожують громадському порядку, які, на нашу думку, є певним проявом замаху на організацію масових заворушень (ст.294 КК України).

Якщо керуватися ч.3 ст.68 КК України, то за вчинення замаху на масові заворушення строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією ч.1 ст.294 КК України. Тобто покарання у виді позбавлення волі за замах на вказаний злочин не може перевищувати 5 років 4 місяців. Однак ст.295 КК України передбачає максимальне покарання обмеження волі на строк лише до 3 років. Тобто очевидна невідповідність між конструкцією санкції за ст.295 КК України та ч.1 ст.294 КК України. Ця ситуація, очевидно, впливає на розмежування злочинів та руйнує принцип справедливості [16, 379].

Зауважимо, що така проблема існує й в російському кримінальному законодавстві, у якому встановлена відповідальність за організацію масових заворушень і закликів до них у різних частинах ст.212 КК РФ, при цьому за заклики в ч.3 ст.212 КК РФ передбачене покарання значно менш суворе, ніж за організацію масових заворушень за ч.1 ст.212 КК РФ. Тому цілком справедливим є висновок П.В. Помазкова, що це не відповідає об'єктивній суспільній небезпеці закликів до масових заворушень [9, 72].

Одним із варіантів вирішення цієї проблеми є виключення самостійної відповідальності за заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку. Інший варіант – це передбачення відповідальності за такі дії в ч.1 ст.294 КК України, яка б передувала безпосередній реалізації масових заворушень (при цьому чинна ч.1 ст.294 стає ч.2, а чинна ч.2 стає ч.3). У такому разі слід узгодити санкції майбутніх частин 1 та 2 ст.294 КК України. На нашу думку, такий шлях, хоча й знаходить реалізацію в сучасних змінах до кримінального законодавства, однак не відповідає загальній концепції побудови кримінально-правових норм, тому що формування диспозицій кримінально-правових норм, як правило, пов'язане із закінченими складами злочинів. Встановлення самостійної відповідальності за готування чи замах на злочин, за який вже передбачено кримінальну відповідальність, нівелює загальні норми про незакінчений злочин (ст.ст.14 та 15 КК України).

Порівняння санкцій за ст.293 КК України та частинами 1 та 2 ст.296 КК України дозволяє зробити висновок про відсутність логіки в законодавця щодо визначення відповідних видів і розмірів покарань. Так, вчинення хуліганських дій однією особою карається більш суворо (штрафом від п'ятисот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років), ніж групове порушення громадського порядку (штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт на строк до шести місяців). У свою чергу, групове хуліганство є значно небезпечнішим злочином (злочином середньої тяжкості), ніж злочин, передбачений ст.293 КК України (невеликої тяжкості). Тобто законодавець, конструюючи санкції закону про кримінальну відповідальність, не враховував в якості основоположних показників суспільної небезпечності об'єктивні ознаки злочину: характер діяння, характер та тяжкість його наслідків [3, 75].

З огляду на це, цілком справедливою є позиція А.В. Савченка, що в більшості випадків встановлення в КК України санкцій здійснюється без належної аргументації та вагомих обґрунтувань, зокрема:

- а) досить широкою є відстань між мінімальною та максимальною межами при позбавленні волі на певний строк, що іноді фактично становить половину максимального строку покарання;
- б) максимальний штраф, як основний вид покарання, встановлюється на рівні, що в десятки разів менший заподіяних злочином збитків, і при цьому відсутня вказівка на конфіскацію майна тощо [10, 230].

Така ситуація виникла в законотворчій діяльності тому, що відсутній комплексний науковий підхід до регламентації покарання [17, 97]. Можна погодитися з М.І. Ковальовим, який зазначив, що у світовій практиці поки що не створено теорії санкцій, яка могла б дати конкретні рекомендації законодавцям [2, 29].

На нашу думку, є два можливі варіанти вирішення даної проблеми. Перший шлях полягає в посиленні відповідальності за групове порушення громадського порядку через внесення нового

виду покарання у виді позбавлення волі до санкції ст.293 КК України. Орієнтиром такої нової моделі санкції може стати санкція ч.2 ст.296 КК України. Такий шлях відповідає Концепції забезпечення безпеки та правопорядку під час проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2008 р., № 1244), у якій пропонується посилити відповідальність за правопорушення, вчинені під час та у зв'язку з проведенням футбольного матчу [4]. Очевидно, що такими правопорушеннями можуть стати групові порушення громадського порядку.

Інший шлях полягає в зниженні розмірів покарання та виключення окремих видів покарання (обмеження волі, позбавлення волі) із санкцій частин 1 та 2 ст.296 КК України.

На нашу думку, відповідь на це питання може дати тільки комплексний порівняльний аналіз усіх вказаних санкцій статей. При цьому важливе значення має порівняння санкцій ст.279 та ст.293 КК України, оскільки одним із проявів порушення громадського порядку є блокування транспортних комунікацій, а також захоплення транспортного підприємства.

Санкція, яка передбачена в ч.1 ст.279 КК України, є більш суворою, ніж відповідна санкція ст.293 КК України. Значніший ступінь суспільної небезпеки обумовлює таке покарання, як обмеження волі. Як вже зазначалося, це пояснюється ширшим колом можливих форм вчинення злочину та певних наслідків при блокуванні транспортних комунікацій, а також захоплення транспортного підприємства. Однак судова практика не має чітких орієнтирів, як кваліфікувати такі дії, якщо вони вчиняються одночасно. Не дають відповіді на це питання й постанови Пленуму Верховного Суду України “Про практику застосування судами України законодавства у справах про деякі злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту, а також “Про адміністративні правопорушення на транспорті” № 14 від 23 грудня 2005 р. та “Про судову практику у справах про хуліганство” № 10 від 22 грудня 2006 р. [8, 201-214].

На думку В.Т. Дзюби, такі дії слід кваліфікувати лише за ст.279 КК України, оскільки слід враховувати характер та ступінь тяжкості вчиненого діяння [7, 174]. Ми не погоджуємося з такою тезою з огляду на відсутність конкуренції між вказаними нормами та стверджуємо, що цілком можлива сукупність відповідних складів злочинів.

Підсумовуючи вищезазначене, вважаємо, що вихідною моделлю санкції ст.293 КК України повинна стати санкція ч.2 ст.296 КК України. З урахуванням зарубіжного досвіду можна зробити висновок, що в санкції ст.293 КК України варто передбачити більше видів покарання, альтернативних позбавленню волі, зокрема таких, як обмеження волі та виправні роботи, тому що “обличчя” кожної санкції повинне визначатись досить чітко та відповідати прогнозованим індивідуальним властивостям вчиненого й особі винного [14, 192].

Як ми бачимо, кількість можливих варіантів розширення санкції ст.293 КК України достатньо велика. У цілях однозначної законодавчої оцінки протиправних діянь зберігають своє значення правила, які використовуються для конструювання верхніх та нижніх меж покарання в санкції статті: у злочинах однієї категорії тяжкості нижня та верхня межі встановлюються в одних рамках; нижня та верхні межі штрафів та виправних робіт для злочинів однієї категорії тяжкості встановлюються в однаковому діапазоні; вища межа санкції за простий склад злочину встановлюється одночасно з нижчою межею за кваліфікований склад злочину [1, 17].

Тому, на нашу думку, однією з моделей санкції, запропонованої ч.1 ст.293 КК України, буде наступна її редакція: “караються або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк”.

ЛІТЕРАТУРА

1. Книженко О.О. Вплив кваліфікуючих ознак на межі кримінально-правової санкції / О.О. Книженко // Право і безпека. – 2005. – 4'4. – С. 73–75.
2. Ковалев М.И. Понятие преступления в советском уголовном праве / Ковалев М.И. – Свердловск: Уральский ун-т, 1987. – 206 с.
3. Козлов А.П. Проблемы определения пределов уголовно-правовых санкций / А.П. Козлов // Вопросы уголовной ответственности и наказания: Межвуз. сб. – Красноярск: Красноярск. ун-т, 1986. – 176 с.

4. Концепція забезпечення безпеки та правопорядку під час проведення в Україні фінальної частини чемпіонату Європи 2012 року з футболу [схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2008 р., № 1244] / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/printable_article/145913
5. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2341-14>
6. Кузнецов В.В. Визначення покарання за групове порушення громадського порядку: порівняльно-правовий аспект / В.В. Кузнецов // Современные проблемы и пути их решения науке, транспорте, производстве и образовании 2008: сб. научн. трудов по материалам междунаро. научно-практической конф. (Одесса, 15-25 декабря 2008 г.); Т. 14: Юридические и политические науки. – Одесса: Черноморье, 2008. – С. 53–55.
7. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : У 2 т. – Т. 2 / За заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. – [3-тє вид., перероб. та доповн.]. – К.: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2009. – 624 с.
8. Нове кримінальне законодавство та постанови Пленуму Верховного Суду України (2001–2007 р.р.) / [авт. наук. ст. та упоряд. В.В. Кузнецов]. – К.: Паливода А.В., 2007. – 220 с.
9. Помазков П. В. Борьба с преступлениями против общественного порядка: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.08 / Помазков Петр Васильевич. – Ростов на Дону, 2004. – 222 с.
10. Савченко А.В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження: [монографія] / Савченко А.В. – К.: КНТ, 2007. – 596 с.
11. Усатий Г.О. Кримінально-правовий компроміс: [монографія] / Усатий Г.О. – К.: Атіка, 2001. – 128 с.
12. Хавронюк М.І. Нові види покарання: чи потрібно їх передбачити у Кримінальному кодексі України? / М.І. Хавронюк // Альманах кримінального права: Збірник статей. – Випуск перший / Відп. ред. П.П. Андрушко, П.С. Берзін. – К.: Правова єдність, 2009. – С. 401–414.
13. Чернов А.Д. Тенденции развития уголовно-правовых санкций на современном этапе / А.Д. Чернов // Юрист. – 1999. – № 1. – С. 15–16.
14. Энциклопедия уголовного права: [в 35 т.] / [С.А. Велиев, Л.Н. Кругликов, А.В. Савенков, М.Н. Становский и др.]; отв. ред. Б.В. Малинин. – СПб.: Изд. проф. Малинина; СПб ГКА, 2005 – . – Т. 9: Назначение наказания. – СПб. – 2008. – 912 с.
15. Энциклопедия уголовного права: [в 35 т.] / [И.Я. Гонтарь, Н.Ф. Кузнецова, А.П. Козлов и др.]; отв. ред. Б.В. Малинин. – СПб.: Изд. проф. Малинина, 2005 – . – Т. 3: Понятие преступления. – СПб. – 2005. – 524 с.
16. Энциклопедия уголовного права: [в 35 т.] / [М.А. Кауфман, Е.М. Журавлева, Л.В. Иногамова-Хегай и др.]; отв. ред. Б.В. Малинин. – СПб.: Изд. проф. Малинина, 2005 – . – Т. 2: Уголовный закон. – СПб. – 2005. – 848 с.
17. Энциклопедия уголовного права: [в 35 т.] / [Г.Ю. Лесников, Н.А. Лопашенко, Ю.Е. Пудовочкин, В.В. Мальцев и др.]; отв. ред. Б.В. Малинин. – [2-е изд.]. – СПб.: Изд. проф. Малинина; ЛГУ им. А.С. Пушкина, 2005 – . – Т. 1: Понятие уголовного права. – СПб. – 2008. – 736 с.